
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2011 (год. XX), ISSN 0861–7902

РЕЦЕНЗИИ

ВАЖНО ПОСТИЖЕНИЕ НА РОДНАТА ОНОМАСТИКА

Тодор Балкански, Кирил Цанков. ЕНЦИКЛОПЕДИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИЧНА ТЕРМИНОЛОГИЯ. Към основите на българската ономастика. Център по българска ономастика при ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”. Изд. Фабер, Велико Търново 2010. 551 с.*

Рецензираната книга на двамата известни и с други съвместни работи и с многобройни индивидуални приноси в областта на ономастиката е съставен с амбицията да представи съвременното състояние на науката за българската ономастика и нейната кратка история. Задачата на този труд е, от една страна, да запознае читателя с **предмета** на науката за собствените имена, който непрестанно се разширява; със специалната **терминология** на тази наука, с **методиката** на анализ на отделните изучавани в нея единици и т.н. Задачата на книгата е, от друга страна, да представи съвременното **състояние на изследванията** в отделните ѝ клонове – във вид на библиография на авторски книги (монографии, сборници, непубликувани дисертации), студии, статии по отделни проблеми и чрез кратки силуети на творците на тази наука и най-важните им постижения. Няма съмнение в това, че е необходимо и едното и другото – като увод в историята и методологията за онези,

* Рецензията се прави в реализация на научния проект “Тезаурус на българската топонимия – неизчерпаем източник на информация за културно-историческото минало и народностната идентичност”, финансиран от Фонд „Научни изследвания” на МОМН (ДОО2-156/16.12.2008г.).

които се интересуват от тази област или/и се занимават професионално с ономастика, както и като справочник за всеки, който проявява интерес или любопитство по отделни проблеми.

Най-пълно – макар и не изчерпателно – е представена ономастиката на страната, както и трудовете на българските учени от тази изследователска област. Засегнати са и някои близки до тази наука клонове на знанието и някои отдалечени от българите етноси, общности, цивилизации, държави и континенти. Описани са разни етнографски, етнолингвистични, вероизповедни и пр. общности, техните обичаи и обреди, свързани с именуването на потомците. Останали са незабелязани, за съжаление, руските староверци и арменците, макар че върху особеностите на тяхната антропонимия вече се обръща внимание. Малцинствените общности са представени не само като отделен обект на анализ, но и във взаимните им отношения с българите, с третирането им от страна на държавната власт и администрация (а то по принцип не съвпада точно с манифестираното от народа). Хвърлена е светлина върху много актове по същество на угнетение, на незачитане елементарните права, чест и достойнство на личността, на нейното право да си избира: дрехи, с които да се облича; име, с което да се представя и живее като равен с равни; език, на който да общува с баща и майка, братя и сестри; на ритуали и церемонии, с които да ознаменува важните събития в личния си живот.

Същинска част на *Енциклопедията* е самият **словник** (с. 1–502), представящ по азбучен ред термините с техните обяснения, примери за употреба и (евентуално) съответстваща кратка библиографска справка, както и имената на изследователите. Словникът се допълва от поместен към края (с. 503–510) отделен списък от термини, които са намерили приложение в някои статии, но не са въведени в словника за отделно разглеждане (при всеки се посочва статията от словника, в която е използван). Книгата започва с **предисловие** (с. 5–9), описващо творческата история на труда, начина на представяне на термините, на техния произход и развой, привеждането на илюстративния материал и т.н., следвано от списък на **съкращенията** (с. 10), а завършва с библиография (с. 511–550), по азбучния ред на фамилиите на авторите в кирилица (и за публикациите на латиница). Тя е поделена на 2 части: 1. Цитирана литература и 2. Друга използвана литература. Не липсват повторения на едни и същи публикации в двете части, като на Н. Милев (1988 и 1921), на А. Чолева (2002).

Следват **критични** бележки по отделни моменти от **съдържанието** на книгата (без повтаряне на известното впечатление за неравностойност в представянето на отделните изследователи в областта на ономастиката, на някои съвсем забравени автори, както и на изтъкнатите вече на друго място недостатъци или/и грешки), групирани според характера им.

1. Всички ли заглавия представят термини?

Много резерви предизвиква **майчино име**¹, определено като „името на майката, изговаряно от децата ѝ: *Майка ми е Иванка : майчиното име е Иванка*”. То не е термин, както не са термини: *какиното* име = ‘името на кака (ми)’, *татковото* име = ‘името на татко (ми)’ и т.н. Резерви има и към **майчино име**³, употребено – неправилно – вм. **рождено име**, по аналогия на *майчин език* (/ / *бащин език*) ‘роден език’ (= *турски език* за българските турци). Това *майчино име* е специално търсено – в стила на новоговора – за да се избегне точното назоваване *турско име*. Защо да правим от него термин?

За ненужен считам и термина **персийско име по Корана** (при отсъствие на **афганско* име по корана, **кюрдско*, **таджикско* и др.), а едва ли е нужно въобще **име по корана / кораново име**. То се покрива с **мюсюлманско**, а естествено е, че при говорещите персийски език то ще звучи според фонологията на персийския език. Неправилно е „зоната на персийските езици” – персийският език е един, от групата на иранските, а се говори в Иран (Персия е историческо понятие). Много термини са в действителност синоними, а се считат за отделни и се обясняват по привидно различен начин. Срв. от този ред **арабско име на български**, **арабско-турско име** (с. 42), **тюркско име по корана**, при положение, че е напълно достатъчно **мюсюлманско име** (с. 264).

2. Системност на термините и терминологията

Множество термини се въвеждат за пръв път, а не всички са добре обмислени. Невинаги се държи точна сметка за морфемния състав на словообразователно свързани един с друг термини, за принадлежността им към определена част на речта.

Не е ясно напр. защо „**реанимант** ‘нещо възстановено’, лат. *reanimatio*” (с. 387), а не *реанимат*? Т.е., защо е взета основата от деятелното приастие (на *-ans*, *-ant-is*), а не от страдателното причастие (на *-at-us*), а същевременно опората на термина се търси в отглаголното съществително (лат. *reanimatio*, от което е *реанимация* и чийто превод е ‘реа-

нимация', т.е. 'съживяване', а не 'оживление' – последното е явен русизъм: *оживление* (от *оживить* 'да съживя') '1. съживяване; 2. оживление'.

Термини като **компòзита** (с. 211), **име-компòзита** (с. 166), **плуралия**, **сингулария** са схванати като съществителни от ж. р. в ед. ч., срв. афиксална **композита** (с. 46), онимна **плуралия** (с. 299), онимна **сингулария** (с. 255), а в досегашната практика са третираны като форми за мн.ч., заети от латински. За формациите, появили се в резултат от композиция, имаме и паралелни названия *композитум* и *композит*, а в случая се появява и трета алтернатива/опция. Трябва да се държи сметка за системния характер на терминологичната лексика. А в случая се появява хаос. От една страна, предлага се облик на термин, в изолация от досегашната терминологична практика. От друга страна, се установява отсъствие на единство в групата сродни термини, срв. *компòзита* (ж.р.ед.ч.) – срещу *декомпòзит*! А имаме резултати от *композиция* и *декомпозиция* (лат. *compositio*, не **compositio*, нем. *Namenkompositum*, не *Namenkompozitum*).

Пред **енантиосем**, от м. р., с изглас на съгласна (с. 121), за предпочитание е *енантиосема*, образуващо единство с еднословното *сема* – основно за този термин.

В книгата се говори за **типове увеличени : увеличителни имена** и **типове умалени имена** (с. 439), а няма нужда от термин **увеличено име** покрай **увеличително име** (с. 463), като и едното, и другото се обяснява с – паронимното – ***аргументирано** (sic!) име, вместо може би **аугментирано*, което също би било нескопосно, вм. известното в апелативното словообразуване аугментативно. *Увеличено/умалено* име или/и (у Цепенков) *наголемено/намалено* (с. 265, 266) е допустимо само като историзъм – като свидетелство за терминологичните търсения. Според мене **увеличени / умалени** не са термини, докато *увеличителни* и *умалителни* са подходящи за целта. Ръководим се от съображението/изискването да се избягва 1) дублиране на самите термини и 2) дублиране на термините с техните нетерминологични обосноваващи – иначе за какво са ни книги като тази? И в тясна връзка с това – съответните словообразователни процеси не бива да се наричат увеличаване/намаляване: **Увеличаването е афиксално* / **Умаляването е суфиксално* (вм. *Увеличителни / умалителни имена се образуват с помощта на суфикси, наричани увеличителни / умалителни*).

Неправилна е формацията **образуване** (с. 20 и др.) вм. *образуване* – противопоставено на *образование* или на *образоване*.

3. На някои термини са посветени несъразмерно и неоправдано обширни статии.

На термина **мароним** ‘всяко име на море и морски обект...’ (с. 241) е посветена дълга статия, в която не се тълкува самият термин и не се обяснява неговият състав и произход, а се разглеждат различните имена на няколко морета (*Азовско море*, *Черно море*, *Каспийско море*, *Синьо море*).

4. Не едно от предлаганите нови тълкувания буди сериозни възражения.

При **авторски оним** (с. 13) името *Албена*, свързвано с едноименни разказ и драма от Й. Йовков, макар че то е от по-рано, се твърди, че е „по оригинал *Аблена*, *абла*, тур. *abla* ‘ябълка’”. Но тур. *abla* не означава ‘ябълка’, а ‘1. по-възрастна сестра, кака; 2. обращение към по-възрастна жена; леля, стринка’, а ‘ябълка’ на турски е *elma*. А ако се има пред вид съзвучното **аблен** (!/ *аблан*, *яблан*), означавало някога ‘ябълка (дърво)’, то също не е турско. Необходима е поправка на грешката, допуснатата при термина **адаптация**... (с. 17) относно РечИ *Дунав*: то не е адаптация на нем. *Donaui*, а е пряк континуант на стб. *Дочнакъ*, застъпващо от своя страна дако-миз. **Dōnavi(s)*.

Не е било необходимо да се предлага друг анализ на някои лични имена: „**Епитетни** са първоначално и повечето библейски имена от еврейския именник: *Давид* ‘мил, скъп другар’, *Аврам* ‘баща на много племена’, *Илия* ‘сила на Бога’, *Захария* ‘този, който помни Бога’, *Михаил* ‘Достоен за Бога’ и под.” (с. 163). Защо *Илия* се тълкува като ‘сила на Бога’, различно – без да е по-добро – от това у Илчев и Ковачев ‘мой бог е Яхве’? Неправилно се тълкува и *Захария* ‘този, който помни Бога’ – неговият смисъл е ‘Бог помни’ или ‘Бог си спомня’, а не ‘него, Бога, го помнят’ (*Бог* е субект на действието, а не обект); някои речници уточняват, че този *Бог/бог* е *Яхве* (< *jāhu/ jāh^u*, от което е изгласът *-ias/ iaš/ iah* в някои езици). А и *Давид* ‘мил, скъп другар’ е с ненужна надбавка ‘другар’, вм. разпространеното ‘възлюб(л)ен’. В такива случаи не натрапваме друго тълкуване, като нямаме представа за езика, на който е възникнало, а се придържаме към избраното като най-подходящо от познатите ни.

Твърдението, че „*Флоря* : *Флорина* е калка на *Цветан*, *Цветана*” (при **влашко име**¹, с. 69), е априорно. То би било приемливо – и пак

само донякъде – ако власите на юг от Дунава бяха единственото население в света, което говори романски език или диалект. А става дума за език/диалект от една от най-големите групи в ие. семейство; два езика от това семейство са официални в ООН. Многобройни са имената, основаващи се на лат. *flos, floris* ‘цвете’ и на неговите застъпници в отделните романски езици. Част от тях са разпространени и сред други народи, като християнски – много са румънските календарни имена от тази основа, както и имената на светци с такава етимология. Но дори власите да са единственото романоезично население в света, пак трябва да се предполага и алтернативата, че ЛИ „Флоря : Флорина” е могло да възникне на домашна влашка почва – на базата на родовото название ‘цвят’/ ‘цвете’, независимо от бълг. *Цвета*. А ако все пак става дума за румънско-българска / българско-румънска симбиоза, защо да не се допусне обратното, т.е., че бълг. ЛИ *Цветан, Цветана, Цветко* и *Цвета* са „калки” на влашките *Флора, Флоро*, за каквото впрочем убедително свидетелства концентрацията им на СЗ.

При типове **увеличителни** и **умалителни** имена (с. 439) и при двата типа се споменава суф. **-ек**, най-напред, като увеличителен, а след това – като умалителен. Ако това е така, т.е., ако можем да говорим за две различни функции на формално един и същи суфикс, трябва да го представяме с номерация: **-ек¹** и **-ек²**. А съвсем произволно тук – и на двете места – се твърди, че суф. **ек**, „е с произход от тур. **-ек**”, че „произходът на **-ек** ще да е по тур. **-ек**” – без привеждане на нито едно турско умалително на **-ек** като пример за такава формация, ако не и като образец, по който да са били образувани и български примери. И това въпреки констатацията, че „за наставката е писано много, но като образуваща прозвища, родовофамилни имена”. А са писали: Ст. Младенов, Ив. Гълъбов, Ст. Илчев, Св. Иванчев, Н. Ковачев. И за основи на такива „прозвища и родовофамилни имена” са служили формации с умалителния суф. **-ек** от лични имена, като *Дин-ьо* → *Дин-ек* и др.

При **абстрактни лични имена**, „антропонимен клас, чиито единици се мотивират от ономи за абстрактна същност; наричат ги още символни имена : символически имена” (с. 12) се привежда на първо място исп. *Concepcion* (не **Conception*) със значение ‘Познание’. По-вероятно е това име да се основава върху третото значение на *concepción* – ‘зачатие’, а пред вид *Immaculata Concepción* ‘безгрешно зачатие’, трябва да спада към християнските имена, манифестиращи вярата в безгрешното зачатие на Богородица, както и предхождащото го (в Системы 1989: 139) *Encarnación* ‘въплъщение (на Св. Дух)’ и др.

При **турско родово име** (с. 461) към примерите се прибавя – съвсем ненужно – и изречение с употребата им, което е уж на турски, ама не дотам – с турски думи и форми, но с български синтаксис. А при **турско име** (с. 461) е допуснато досадно повторение на фраза. При **тюркско име по корана** (с. 462) не е твърде ясно кои са тези „български турци от тюркменски произход, вече почти изцяло турцизирани”.

Определянето на **етнолингвистиката** като „раздел от езикознанието [...], който изучава взаимодействието между език и народ, в ономастичен план”, твърде стеснява рамките на тази наука, чието название не е от англ. **ethnolinguistic* (вм. правилното *ethnolinguistics*), а е сложно име с втори компонент *лингвистика*.

Априорно е твърдението, че „фамилните имена на румъните във Влашко” (по-добре: румъните в Румъния) „са предимно български” (с. 300).

Един паралелен термин, синоним на *гинеконим*, а именно **мъжко презиме по женино име** се квалифицира като „терминологична безсмислица на Й. Заимов” (с. 264), което е необосновано, а и не е казано по подобаващ начин.

5. В книгата не липсват и някои явни недоглеждания. Напр., при термина **опачки имена** (с. 318) би трябвало *опачки* да се постави в кавички, защото се цитират форми по Цепенков, които не са общонародно достояние. Тук са допуснати и няколко (вида) грешки: 1) механични: вм. „онимите *Господ* и *Богоица* в опачки език от Прилепско...” трябва да бъде „онимите *Господ* и *Богоројца*...”, а вм. „Отсега само Госпо како ќе речи и Богоројца мајка” трябва да бъде „Отсега само Госпо како ќе речи и Богоица мајка”; 2) по същество: *Госпо* и *Богоица* (вм. *Господ* и *Богоројца*) не са илюстрация на „опачки” имена, а на съкращения – поради висока честота на употреба.

6. Разбира се, не липсват и грешки при обясненията на термините откъм техния произход в изписването на прототиповете, като следващите по-долу (без да си въобразявам, че са изброени изчерпателно).

Руските съответствия на *екзоним*, *екзоетноним* (с. 21) са с буквата *э*, „обратно *е*”.

За първата съставка **аделфот-** на термините *аделфотоним* и *аделфотоним* не е подходяща избраната тук *аделфатов* ‘братство, сдружение, комитет’ (с. 19). Търсената за целта гръцка основа е в думата *αδελφότης* или *αδελφότης*, -ητος ‘братство’.

Автохтономим ‘староселско име’ се основава на заемката *автохтон*, от гр. **αυτόχτων*, вм. *αυτόχθων* (с. 13).

Не е ясно защо **буконим** ‘собствено име на книга’ се извежда „от хол. *boek* ‘книга’ (с. 55), след като добре го обосновава формално англ. *book*. А ненужното допълнение, че „същата основа [имаме] и в *букинист* ‘продавач на стари книги’”, е погрешно: *букинист* е от фр. *bouquiniste*.

Геоним се извежда „от гр. *Γηή* ‘планетата Земя’ (с. 82), а всъщност основната форма на изходната дума е *γῆ*, но като първи компонент при многобройни сложни имена се явява *γῆω*, от *γη-ο-*. **Гинеконим** (с. 83) неправилно се извежда от „гр. *γυναικός* ‘жена’”. Първата му част е от косвената форма на *γυνή*, *γυναικός* ‘жена’. А **гиноним** ‘женско лично име’ е от гр. *γυνή* ‘жена’, не **γυνή*.

Трудът на В. Георгиев (с. 84) е *Die altgriechischen Flußnamen* (не **altgriechen*).

При **етимологически превод** (с. 126) вм. гр. *Θεόδωρος* ‘дар от Бога’ се явява неправилното **Τεόδωρος*. При **етимология** (с. 127) гр. *ετυμον* и *ετυμολογία* са написани погрешно *ετιμολογία* и *ετιμον*.

Автоним ‘истинското име на писател...’ се обяснява с гр. *αὐτός* ‘сам’, а то означава: ‘1. л. м. той, тя, то; пок. м. този, тази, това и т.н. А в сложни думи, както е в случая, *авто-* означава обикновено ‘само-’.

Епархионим, на базата на *епархия*, неправилно се извежда от производното „гр. *ἐπαρχιώτης*” (с. 122), което означава ‘провинциалист’, вм. от основното *ἐπαρχία*.

Матроним се извежда в книгата от „гр. *ματρός* ‘майка’” (с. 242), вм. от правилното грц. *μήτηρ*, *μητρός*, а **екивок** (с. 119) ‘име, което решава двусмислица’, „от фр. *équivogue*”, е от фр. *équivoque*. При **секретоним** (с. 401) основното *секрет* се извежда погрешно от лат. **secretium*, вм. от *secretum*, а може би по-правилно от формата за м.р.ед.ч. *secretus*. При **темпоним** (с. 436) първият компонент се извежда от „лат. *tempo* ‘време’” (вм. лат. *tempus*, а *tempo* е на итал.).

С погрешно начало е ***кюпюроним** – вм. *кюпюроним* и ***кюпюронимия** – вм. *кюпюронимия*, извеждан не от **кюпюра* (с. 225), а от *кюпюра*, от фр. *coupire*.

При **монахоним** (с. 258) се излиза от гр. (погрешно) **μονάχος* (вм. *μονάχος*) ‘сам, самотен’, а би трябвало да се изхожда от гр. *μοναχός* ‘монах’.

Втората съставка на **монограм** е от гр. *γράμμα* ‘буква’, не **γράμμο* (с. 259).

При термина **междуезиков** вариант на име, етроним и под. (с. 243–244) са допуснати погрешни идентификации и по-дребни грешки: при съответствията на *Иван* от разни езици неправилно *Оан* е отне-

сено към сръбски, вм. към румънски (вариант на *Ion*), гръцкият облик е *Ἰωάννης* (не **Ἰωάννης*), срещу *Георги* – итал. *Джорджо* (не **Георгио*); итал. *Giovanni* (не *Сiovanni*), словаш. *Juraj* (не *Jurai*); срещу *България* – чеш. *Булхарско* (не **Булхария*), срещу *българи* – чеш. *Vulhaři* (не *bulhari*), тур. *Bulgarlar* (с главна буква), срещу *Дунав* – нем. *Донау* (не **Дунау*) и пр.

При **танахски имена** (с. 433) погрешни са **Двора*, **Пнина* – вм. *Девора*, *Пенинна*.

* * *

Ще повтора обаче и тук, че и за езика на книгата, не само за представяната терминологична система, може да се каже: твърде много нови сложни думи и премного хибридни образувания и други словообразователни нововъведения. Обаче обстоятелството, че те не ми допадат, че аз лично избягвам да си служа с тях, не е основание да им се противопоставям по такъв начин, че да отъждествявам с тях книгата като цяло. Може и тук да не съм успял да забележа или/и да обърна внимание на всичко, което трябваше да бъде поправено. Към някои недостатъци, недоглеждания или грешки може би ще се връщам и на други места и по други поводи, а може би – и дано – не само аз. Защото пред нас е книга, към която специалистите непременно често ще посягат. И защото няма съмнение в това, че трудът на Тодор Балкански и Кирил Цанков „Енциклопедия на българската ономастична терминология. Към основите на българската ономастика” заслужава оценката на едно пионерско дело. Като анализира терминологията на тази наука, хвърля светлина върху българската ономастика като предмет за изследване, поглед към историята и сегашното състояние на проучванията в тази област на знанието. Книгата дава добра представа за творците на тази наука, информация за много неща относно България, в това число и за т.нар. външни българи, а и за онези „други”, които живеят съвместно с българите от векове наред и за векове напред. Този труд е поредното свидетелство за това, че макар и да ги няма сред нас плеядата основоположници и забележителни творци на това поприще, българската ономастика бележи възход – той е поредната ярка манифестация на този възход.

И с огромно задоволство трябва да отбележа също така, че това е заслуга на първо място на ученици и сътрудници на проф. Николай Ковачев, макар и – повечето – далече от Светогорската Алма Матер.

Людвиг Селимски